

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Concilia Provincialia Mediolanensis Sex

Borromeo, Carlo

Venetiis, 1602

De Ecclesiarum fabrica, &c.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-62072](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-62072)

4 Quibus si abesse, etiam iusta de causa contigerit, nemini prætere-
reâ, nisi Canonicus sit, in eis habitandi facultas concedatur, sinè ius-
su Episcopi.

Ex quarto èt
que pert. ad
capit. 5. Idem
1 h. Ibi Ædes.

5 Quorum ædium atrium, vbi claudi potest, vna clauè concludatur,
que à Decano, vel alio, Episcopi, & Capituli arbitratu, asseruetur.

6 Quota autem hora atrij ianua aperiri, claudiuè debeat, quidque
ad honestè ibi viuendum, ipso loci ratione, requiratur, iudicium sit
Episcopi.

7 Clerici, nè de nocte post primam horam, nisi ex iusta causa, &
cum lumine, domo exeant.

1. De Cleric,
edib.

8 Qui in ædibus Canonicalibus habitat, si foris pernoctauerit, non
probata causa ab Episcopo, aut ab eo, cui is id curæ dederit, vnius diei
distributione mulctetur, præter pœnam, qua pro culpæ ratione ab ipso
Episcopo afficitur, cui decreto nè in ijs locus sit, qui ab vrbe, oppido-
ue, vbi Canonicale domicilium est, absunt.

3. De ijs, que
partim ad or-
di. sacr.

De Ecclesijs, Sacrisuè alijs locis, & eorum cultu.

*De Ecclesiarum fabrica, tam ex decretis Prouincia-
libus, quàm Instructionibus fabricæ: & alijs,
quæ fabricam ipsam consequuntur.*

S V M M A R I V M.

- 1 Ecclesie, Capelle, Altaria ædificanda ad præscriptum Instr. fab.
- 2 Ecclesia noua qua facultate, & ratione ædificanda.
- 3 Situs eiusdem; & à quo deligendus.
- 4 Aedes Episcopales, Canonicales, & Parochiales eidem vicinæ sint.
- 5 Custodum verò, & Sacristæ, vbi, & qua ratione exstruendæ.
- 6 Area Ecclesie vbi, & quo modo fabricanda.
- 7 Amplitudo eiusdem quanta.
- 8 Ecclesia forma.
- 9 Crucis instar forma existat.
- 10 Parietes exteriores quales.
- 11 Frontifscium cuius ornatus.
- 12 Atrium.
- 13 Porticusuè, aut } qua in Ecclesia, qua eius parte, & cuius formæ con-
- 14 Vestibulum. } struenda.
- 15 Tectum, & }
- 16 Pavimentum quale.

- 17 Ostiorum quæ forma.
 18 Valvæ eorundem quales.
 19 Eadem ostia, quo Ecclesiæ loco non extruenda.
 20 Fenestræ cuiusmodi.
 21 Utque munienda.
 22 Quæ non tolerande.
 23 Scala, & gradus, quando ad Ecclesiæ ingressum ædificandi. & quot, ac quales.
 24 Capella maior ubi, & quomodo fabricanda.
 Sub ipsius Capellæ arcu Crucifixus collocandus. 29.
 25 In eadem Capella Sacrarium extruendum, & qua ratione.
 26 Altaris maioris situs.
 27 Forma.
 28 Graduum eiusdem numerus, & forma.
 30 Chorus ubi, & qualiter ædificandus.
 Tabernaculi sanctissimæ Eucharistiæ in Altari maiori collocatio eiusq; forma. De custodia sanctæ Euch. nu. 4.
 31 Capellarum, & Altarium ædificandorum locus nemini dandus absq; licentiâ.
 32 Capellæ minores, vel hemicycli cum Altaribus in Ecclesiâ Crucis instar extructa à capite brachiorum qualiter ædificandæ.
 33 Quo spacio.
 34 Capellæ, hemicycli, cum Altaribus à lateribus Capellæ maioris, quando ædificari possint.
 35 Situs earum. 36.
 36 Spacium. 39-41.
 39 Capellæ, hemicycli, quando ibi extrui non possint.
 38 Capellæ, cum Altaribus, à lateribus Ecclesiæ, ut ædificandæ.
 Et cuius structura. 50.
 39 Earum inter se quæ conuenientia.
 Quod item spacium. 41.
 Pavimentum, quale. 48.
 Gradus quales, & quot. 49.
 Altarium earundem situs. 51.
 Forma item: cum bradella. 52.
 40 Capellæ cum Altaribus ubi ædificari non possint, ædificatæ destruantur.
 42 Capellæ, ubi angustia loci, prædicto modo fieri non possint, ut fabricentur.
 43 Altaria sola cum hemicyclis, quando ædificandæ.
 44 Quando item sine hemicyclis, columnis tantum erectis, construendæ.
 Quando

- 45 Quando illa, praescripta latitudine minora, permitti poterunt.
 46 Eo in casu, ubi canzelli collocandi.
 47 Capelle, quando, & quomodo intra Ecclesiam aedificandae.
 53 Capelle, & Altaria maiora, & minora in quibus inter se conueniant.
 54 Altarium structura qualis.
 Altaria iam aedificata breuiora, & angustiora, ut re cōcinnenda. 70.
 55 Tegumentum quale.
 56 Feneſtella urceolorum qualis.
 57 Clauus ferreus appendendi bireti.
 58 Tintinabulum.
 59 Cancelli clathrati quales, & ubi figendi.
 60 Coronix lignea, & cuius formae.
 61 Telare, quale.
 62 Gradus ligneus à posteriori parte Altaris, & qualis.
 63 Mensa Altaris maioris, & minoris consecrandi.
 64 Mensa Altaris consecrati, ut tegenda.
 65 Mensa Altaris non sacrati, ut cooperiendae.
 66 Utque in ea lapis sacer collocandus.
 67 Feneſtella reliquiarum.
 68 Lapis sacer, Altareuè portatile, cum capsula, qualis.
 69 Lapis ipse alio transferendus, ut amoueatur.
 Cautiones quaedam de omni ecclesiastica aedificatione. De Monasterio
 Monialium.
 71 Altare unumquodque, indumenta, & ornamenta propria habeat; &
 quae; cuiusq; formae. 72.
 Quibus instructum sit, foribus patentibus. De ornatu sacrorum loco-
 rum. nume. 3.
 73 Supellex omnis ad Altaris cultum, & Misse usum à quo paranda.
 74 Quando eidem usui capellaniae, & altaris redditus applicandi.
 75 Quando subtrahendum seruitium.
 76 Altarium omnium urbis, & diocesis, tituli, emolumenta, iura, &
 onera, in librum describenda.
 77 Translata item altaria omnia, ac transferenda, cum titulis, viribus,
 & oneribus notanda. & nu. 40.
 78 At quicquid deinceps accesserit.
 79 Onerum etiam commutationes diminutionesque describenda.
 80 Dies quoque notandi, quibus legentium commemoratio facienda est.
 81 Onera Altarium omnium in Tabella referenda.
 82 Altaria deinceps exstruenda, cum titulis, emolumentis & oneribus an-
 notanda.

Nè tamen propè sepulchra exstruantur. De Sepulchris, nu. 8.
Altaria, ut munda semper sint, Rectoris cura. De ornatu sacrorum
locorum. 7.

3. De ijs, quæ
pert. ad orna.
& cult. Eccl.

Quicumque ad Ecclesiarum, Capellarum, Altarium ædificationem, & ornatum ad sacrorum indumentorum, vestiumuè apparatus, ac omnem sacrorum vasorum supellectilem, & ad alia eius generis pertinent; ea ædificentur, construantur, & fiant ad præscriptam formã, quæ instructionibus nostris, eo nomine ad communem Prouinciæ vsum conficiendis, exprimitur. Id verò omne seruetur, quantum per facultates præstari licet; nisi aliquando Episcopus aliqua de causa aliter censuerit.

4. De Eccles.
fabr.

2. Noua Ecclesia nè ædificetur in consulto Episcopo, & scripta facultate ab eo non impetrata: qui præter alia, quæ in nouis eiusmodi ædificationibus requiruntur, videat in primis diligenter, an situs decens, honestusque sit; an capax populi; an item diiunctus ab ædibus, non possit circumdari: curetque omninò ità illam ædificari, nè ab antiquo more, probataque traditione discedatur; vt Sacerdos in Altari maiori Missam celebrans, orientem spectet.

Inst. fab lib. 1.
cap. 1. De situ
Eccl.

3. Ecclesia cum ædificanda est, primum Episcopi iudicio, & de Architecti, quem is adhibuerit, probariuè, consilio locus huic ædificationi accommodatior eligi debet.

Qua in re valde spectetur, ut ubicumque illa exstruatur, loco editiori aliquanto fiat.

Si uerò, ubi exstruenda est, loci positura plana omninò tota sit, deligatur saltem in ea situs, qui ità extet, ut exstructa Ecclesia, tribus, aut ad summum quinque gradibus ad eam ascendatur.

Si autem ne hoc quidem loci natura patiatur, cum partem nullam sic extantem, paulò que eminentiorem habeat, id subsidij comparatur structura basium Ecclesiæ: quæ in altum ductæ, naturalem illam loci planitiem, ità superent, ut ad Ecclesiæ pavementum illis tribus quinque gradibus ascendatur.

In situ præterea deligendo, ea etiam cautio adhibenda est; ut, & quò maiori in ueneratione Ecclesia habeatur, & quò ad eius fieri potest, ab omni strepitu, unde diuinorum officiorum interurbatio existit, longius absit, illius positura loco sit, qui ab omni luto, cæno, spurcitiis, ab omniq; sordium genere, à stabulis, caulis, cauionis, officinis ferarijs, emporijs, atque ab omni foro uenalitio procul distet: ac nè è regione quidem istiusmodi locorum propè sit.

Cautio

Cautio item sit, ut situs eiusmodi queratur, ubi Ecclesia exaedificari queat, insula instar, nempe ab aliarum aedium parietibus interuallo aliquot passuum, ut infra loco de Platea demonstratur, disincta, ac separata, quem admodum antiqui insituti est, ratioque certe postulat. Id verò, cum ubique in pagis, locisue, ubi aedificia crebra non sunt, commodius agi poterit.

4 At illud tamen ab Ecclesiastica aedificationis ratione alienum non est, ut ab aliquo latere domicilia ministrorum Ecclesiae, praesertim verò Episcopalia, Canonicalia, & Parochialia sint, non illa quidem habitationis aedificio, parietibus Ecclesiae inherencia; sed muris, per illud aream, distanti. eue spacium ductis, coniuncta, sacrarumque aedium situi vicina, ut Concilij Carthaginensis Canone cautum est.

5 Ministrorum autem, qui custodes, sacristeque dicuntur, habitatio, ut res ecclesiasticae, eorum fidei commissa, ab omni sacrilegij, furti, incendij, ne periculo tutiores sint, Ecclesiae, aut Sacristiae, adiuncta, locouè eiusdem Sacristiae superiori, ut in nonnullis Ecclesijs est, extrui potest. Qua in extruptione haec videnda sunt. Primo, ut huius habitationis structura, ne Ecclesiae prospectus impediatur, aut offendatur; neue Ecclesiae fenestris, luminibusue obstruatur, aut impedimentum afferatur.

Deinde ut ne eiusdem habitationis prospectus ullus, aut fenestra fiat, unde in Ecclesiam introspectetur.

Præterea ianuam sit, qua iter, aditusue per Ecclesiam patefiat, ad quotidianum, priuatumque rerum domesticarum importandarum, exportandarumue usum; sed qua tantum ad diuina officia, & munera sua obeunda ab illis, in Ecclesiam conueniatur.

6 Ponenda præterea cura est, ut ne loco humido, vliginosoue Area Ecclesiae deligatur; nec verò propè colles, aut decliua loca, quo aut torrens, aut alia aqua vis forte defluens, detrimentum aedificio afferre possit.

Si quando tamen in cliuo aedificari necesse est; ibi hominum opera planities fiat, quae respondeat magnitudini futuræ Ecclesiae, à cuius tergo, laterene spacium itidem planum cubitorum duodecim, & amplius, pro aedificij ratione intersit ad excisam, præruptamue rupem; hæcque etiam firmo pariete muniatur, effossis præterea hinc inde canalibus, per quos aqua, interdum confluens, alio deriuetur.

7 Situs præterea Ecclesiae amplitudo ita patens esse debet, ut non solum multitudinem populi, locum incolentis, ubi Ecclesia, vel Parochialis, vel Collegiata, vel Cathedralis aedificatio futura est: sed frequentiam etiam hominum, interdum ad solemnitates confluentium, capere queat. Quam re ratio illa negligenda non est, ut unicuique homini tantum spacij esse possit, quanta est ab omni parte mensura vnus cubiti, & vnctarum octo: idque præter spacium, quod columnæ, pilaeue, ac parietes capiunt.

Ibid. De vicinitate & coniunct. aedium Eccle. cū situ Ecclesiae.

Ibid. de Area Eccl.

Ibid. De Amplitud. sius Eccl.

Atque

Ibid. de Eccl.
for. cap. 2.

8 Atque hæc quidem breuiter de Ecclesie situ ; sequitur illius edificandæ forma : quæ, cum multiplex esse possit, ad eam sanè deligendam, pro situs ratione, proq; ædificationis amplitudine, Architecti periti consilium Episcopus adhibere debebit.

At verò illa huius edificij ratio, iam inde ab Apostolicis ferè usque temporibus ducta, potior est, quæ Crucis formam exhibet, ut planè ex Sacris Basilicis Romanis maioribus, ad eum modum extructis, perspicitur. Illa porò edificij rotundi species, olim idolorum templis in usu fuit ; sed minus vsitata in populo Christiano.

Ecclesia igitur omnis, ac illa præsertim, quæ insignem structuræ speciem requirit, ita edificanda potius erit, ut Crucis instar sit : quæ cum multiplex, tum oblonga esse potest ; hæc in frequentiori usu, reliquæ minus vsitatae sunt.

Ea igitur, quæ Crucis oblongæ similitudinem præ se fert, ædificatio, ubi potest, in omni Ecclesia, vel Cathedrali, vel Collegiata, vel Parochiali, quæ extruenda est, seruetur. Vbi verò situs, de consilio Architecti aliam potius, quàm longam edificij formam postulat, ad illius præscriptum modum, Episcopi iudicio comprobatum, eius modi structura Ecclesie periri poterit.

Ibid. de modo
Eccl. edific.
instar crucis.

9 Hæc q; ipsa Ecclesia, siue unam tantum, siue tres, siue quinque dicunt, naues habitura est, Crucis instar, cum alia multiplici ratione, & modo, tum hoc vno constare potest, extructis scilicet extra Capella maioris ingressum duabus ab utroque latere Capellis ; quæ ad brachiorum, similitudinem productæ, à toto Ecclesie edificio, pro amplitudine extent ; et foris aliquantulum, pro Architecturæ ratione, promineant.

Instr. fabr. de
parietib. exter.
& frontispicio cap. 3.

10 Reliqua autem, quæ ad structuræ genus, ad parietes benè materiatis, eorumque firmitudinem, incrustationem, tectoriumq; opus, atque id generis attinent, pro Ecclesie edificandæ modo, proque regionis, loci conditione, iudicio Episcopi, ac de Architecti consilio diligentè statuentur. Illa tamen ratio, in parietibus extrinsecus habeatur, ut qui à latere, & à tergo sunt, in ijs nulla imago exprimat : qui à fronte, eo decentiorem, angustioremque aspectum præ se ferent, quo sacris imaginibus, picturisq; sacram historiam exprimentibus, ornatiore erunt. In frontispicio igitur pro ornatu pro structuræ Ecclesiasticæ ratione, proque edificij magnitudine Architectus videat, ut cum nihil profani appareat ; tum rursus splendide pro facultatibus exprimat, quod loci sanctitati conueniat.

11 Illud verò, præter cætera adhibeatur, ut in vniuscuiusque Ecclesie, præsertim Parochialis, frontispicio à superiori scilicet parte ostij maioris, extrinsecus pingatur, aut sculpatur decorè, religiosèque imago beatissimæ Mariæ Virginis, Iesum Filium in complexu habentis : à cuius latere dextero

dextero exprimatur effigies sancti, sanctaue, cuius nomine illa Ecclesia nuncupatur; à sinistro alia item Sancti, vel Sancta, cui præ ceteris Parochie illius populus uenerationem tribuit: aut saltem, si totum id triplicis imaginis opus fieri non potest, sancti, sanctaue solius tantum figura fiat, cuius nomine ipsa Ecclesia appellatur. Quod si uel Annunciationis, uel Assumptionis, uel Natiuitatis Sanctæ Mariæ titulum, diemue festum ea Ecclesia habet; beatissimæ Virginis effigies exprimatur, quæ mysterij rationi conueniat. Ut uero à pluuia, & temporis iniuria perpetuo defen-
datur: id structuræ opere, solenter prospicere, Architecti erit.

Cætera porro, quæ aut sculpturæ, aut picturæ opere, alijsque grauibus, ac modestis ornamentis, frontispicij Ecclesiæ maiestatem Augustam, religiofamque reddunt, Episcopus, Architecto etiam, si opus est, adhibito, uiderit, prout ecclesiasticæ adificationis, quæ structuræ ratio poscet.

In uniuscuiusque item Ecclesiæ, præsertim Parochialis frontispicij, à superiori scilicet parte ostij maioris, Sacræ imagines exprimantur ad præscriptum instructionum, quas de fabrica Ecclesiasticæ edidimus.

4. De Eccles. fabr.

12 Atrium præterea in fronte Sacræ ædis, pro aræ ratione, proq; edificij ecclesiastici structura fiet, de Architecti consilio intus ab omni parte porticibus cinctum, alioque decenti architecturæ opere ornatum.

Instr. fab. lib. 1. De Atrio Porticu, & Vest. Ibidem.

13 Si uero præ situs angustia, aut præ tenui censu id ex ædificari non potest; porticus saltem à fronte itidem exstruenda curetur.

Quæ porticus, columnis marmoreis, aut pilis lapideis, lateritijs uel erecta, longitudine omnino Ecclesiæ latitudinem adæquet.

Lata autem, atque alta ita esse debet, ut longitudinis sue rationi recte, conuenienterque respondeat.

Hac forma in unaquaque Ecclesia Parochiali porticum extare conueniens erit.

14 Si per inopiam nè id quidem præstari potest; hoc saltem prorsus curetur, ut antè ianuam maiorem, vestibulum eiusmodi exstruatur, quod duabus tantum columnis, uel pilis, aliquantulum ab ea distantibus, ex ædificatum forma quadrata sit; tantumque spacij habeat, ut paulò latius, quam Ecclesiæ ianua pateat.

Ibidem.

Qua in Parochiali Ecclesia porticus non est, neque item præ inopia exstrui potest; hoc in ea omnino curetur, ut antè ianuam maiorem vestibulum exstruatur, quod duabus tantum columnis aut pilis aliquantulum ab ea distantibus ex ædificatum, Parocho in baptismi administratione, usui esse possit.

4. De Eccles. fabr.

Quò in vestibulo nemo tamen consistat ad Missam audiendam, qui in Ecclesia esse possit.

Instr. fab. lib. 1. De Tecto. c. 5

15 Et quoniam tecti magna est habenda ratio, propterea quod omne ædificium

ædificium

edificium tueatur; siquidem eo sublato, aut malè confectò, putrescit materies, labascunt parietes, omnisque sensim dissoluitur structura; certè in Ecclesia tegenda, quæ sacris imaginibus, omnique pio ornatu, & religioso apparatu, ad perpetuitatem extruitur, diligens, ac singularis industria requiritur *Architecti*. Qui quamcumque tecti, vel displuviati, vel testudinati, vel laqueati formam, pro edificiij ratione delegerit, videat in primis, ut & materia lignea fabrilis, nempe tigna, canterij, templa, aseres, & alia id generis, ex quibus illud constat, & contignatio omnis benè firma sit.

Tegendi autem tecti ratio, cum & pro regionum usu, & pro edificijs modo diuersa sit, ipse viderit, quæ Ecclesiæ constructioni sit accommodatior. In Ecclesiarum autem, quæ insigni structura exedificantur, & exemplo censu sunt, tectis operiendis, regulas, si minus æreas, ut olim, at saltem plumbeas, adhiberi conueniet.

Laqueata tecta in Ecclesijs construi, cum basilicarum quarundam Romanarum usus docet; tum mysterij significatio suadet: fornicata tamen fieri non alienum erit, pro locorum consuetudine, quo tutiora ab incendio edificia sint, qualia sanè fornicato opere tecta, in Basilicis Urbis, & provincie Mediolanensis insignibus, atque antiquis cernuntur.

Cautio verò in eo adhibenda erit, ut tecti proiectione eiusmodi fiat qua stillicidia ab imis parietibus arceantur, proculdè sint; idque apte, ac decenter, prout certo structura opere potest fieri, *Architecti* cura erit.

Ne item suggrundijs ob stillationem diuturnam detrimentum parietes aliquando capiant; eorum fundamenta, ubi primum è terra exflare incipiunt, pavimenti lethostratis benè consolidatis, suggrunda latius aliquando productis, sternantur: tum verò terra congesta inde procul, perpetuò amota sit.

Nè præterea ydem possint per pluuiam stillicidijs penetrari: si forte aliquando tegulae, imbricesque corrupti fuerint, in illorum summitate, quæ tecti trabibus subiacebit structura, loricaeque testacea, cum coronis prominentibus adhibeatur, quæ tecti etiam proiectionem adiuuabit.

Inft. fab. lib. 1.
c. 1. De Pavimento.

16 Atque hætenus quidem de tecto; nunc sequitur pavimentum, quod in Ecclesia non spicatum, non è laterculis coctilibus, non alio lateritio opere, nisi vitriato sit; sed in insigni saltem Ecclesia, capellisque maioribus, & alijs præclare structura, marmore, alionè solido lapide, stratum sit, opere item tessellato, aut scutulato, politè confectò, aut musivo itè. In alijs verò Ecclesijs, & Capellis, ubi hoc non potest, silicibus expolitatis, vel opere testaceo confectum. In pavimento, quale illud sit, neque Pictura, neque Sculptura Crux exprimatur; nec verò præterea alia sacra imago, historiae, ac nè alia item, quæ sacri mysterij typum gerat.

Inft. fab. lib. 1.
c. 7. de ostijs.

17 De ostijs, & antepaginis sacrarum ædium multa à sapientibus Archi-

Architectis prescripta sunt, quæ pro Ecclesie adificandæ ratione, proque structura modo seruari accuratius debent. Illud verò caueatur, ut à superiori parte, nè illa arcuata sint, cum à portis urbium dissimilia esse debeant; sed quadrangula, qualia in Basilicis antiquioribus conspiciuntur. Nec verò humili structura depressiora sunt, sed duplo altiora, ut architecturæ ratio fert, quàm latitudo patet.

Superiori parti coronæ decenti operè adiungi potest, è qua rotundum, instar hemicycli, & scapæ emineat; ubi sacræ imagines ut supra prescriptum est, sculptantur, aut pingantur, ut in antiquis, hisque insignioribus Basilicis Mediolanensibus, perspicitur.

À fronte Ecclesie ostia exstruantur: imparia verò sint, ac planè totidem, quot naues, è quibus Ecclesia constat. Media autem naus, si è pluribus nauibus Ecclesia constet, tria ostia, ubi præ amplitudine potest, à fronte habeat; si verò ex una tantum, hæc omninò ostia tria à fronte habeat; nam pluribus ostijs, cum ob alia multa, tum ob virorum, mulierumque distinctionem, ad Ecclesias ingressum patifieri debere, indicant Basilicæ Romanæ.

Ostium medium à cæteris, & laxamento, & ornatu præcipuè distingui debet, præsertim in Basilica Cathedrali; ubi illud sculptura leonum exornari decet, exemplo templi Salomonis, qui in basibus illos sculpi iussit, ut præiudicium indicaret vigilantiam: id ipsumque in complurium huius Mediolanensis Provinciae Basilicarum Cathedralium ianuis, ita exstructis, præclarè cernitur.

18 Ostiorum Ecclesie valvæ eiusmodi esse debent, quæ non tam ornatum, quàm firmitudinem ostentent. Porrò è cypresso, aut cedro fieri conueniens esset; si minus, è nuce, ubi potest, fiant, opere fabrili ornata, quod non pictura tenuitatem imitetur; sed sculptura piè expressum aliquantisper emineat: laminis autem æneis illas, quæ insignioris Ecclesie sunt, vestiri; opereque sacrarum imaginum calato ornari conuenientius erit, cum Basilicarum Romanarum valuas non modo æneas, sed argenteas, argentouè illitas, aliquando existisse memoriæ proditum sit.

Hæ ostiales valvæ, & pessulis, & feris, & clauibus grandiusculis à parte anteriori firmiter munita sint: ab exteriori autem parte nullo modo. Ubi vero id aliquando fieri necesse sit, in vnus tantum ianue, quæ à latere maioris ianue est, valuis ostiolum paruulum exstrui liceat, hisdem instrumentis extrinsecus munitum, firmiterque compactum.

19 A tergo autem, nec verò præterea à lateribus vllum Ecclesie ostium exstruatur: nisi quo ingressum fieri necesse est, vel ad Sacristiam, vel ad campanile, vel ad cimiterium, vel ad ministrorum Ecclesie domicilia.

Neque

Neque item propè Altare vllum, vel è regione eius laterali, alibi eiusmodi loco, qui illud recta spectet: indeque sacris Altaris Ministris, aut impeditenti, aut irreuerentiæ, perturbationisue periculum aliquando existere possit.

Inst. fabr. lib.
1. c. 8. De fenestris.

20 Hæc de Oltijs satis sint, cum alia multa Architecti periti iudicio relinquuntur: superest de fenestris, quæ pro ratione Architecturæ proque modo, & magnitudine edificiij in Ecclesijs, & in Capellis struantur. Neque est, cur de earum longitudine, ac latitudine quicquam, aut de forma hoc loco multa tradantur, cum potius ab architectonica arte, huius generis præceptio sumenda sit.

Ea autem in Sacrarum ædium fenestris forma, vel plurimum seruatæ est, ut à parte superiori paululum rotundæ, à lateribus aliquantò intrinsecus latiores appareant, quàm extrinsecus, prout etiam mysterij ratio, à patribus demonstrata, suadet.

In media Ecclesiæ naui, vbi per tecti eminentioris altitudinem potest, tum in nauibus etiam inferioribus, laterales fenestræ fiunt, eque impares ab utroque latere: atque in vnuscuusque intercolumni medio ordine extruuntur, ut recta sibi respondeant, neque à Zophoro, epistylionè tecti valde distent.

Vndè verò lumen præcipuè Ecclesiæ, & Capellæ maior excipiat, fenestra orbicularis, ampla, præ modo Ecclesiæ, instar oculi, à fronte supra ostium maius edificetur, atque extrinsecus ornatur pro structuræ modo.

In alijs nauibus à frontispicio item fiant forma oblonga, Architecti iudicio.

Verum lumen etiam excipi potest ad Capellæ, & Ecclesiæ usum, e tholo, ex vmbilico scilicet fastigiatæ fornix, lanternis vndique factis.

In Capellæ maiori, ac præterea in singulis minoribus, pro earum magnitudine, ac modo, ab utroque latere, eæ item fiant, ut utrinque lux præbeatur.

Si verò à lateribus lumen excipi nullo modo potest, neque satis est, quod ab orbiculari, alijsuè frontispicij fenestris imbibitur, quoduè aliam de excipitur; è pariete, qui à tergo capellæ est, recipiatur.

Cautio autem adhibeatur, ut nullam Altaris cuiusvis partem, nè minimam quidem fenestræ posterioris parietis occupent: tum maximè, nè Altare, quod eidem parieti propè sit recta spectent, aut villo sanè modo supra Altare sint.

Ceterum si aliundè lumen commodè, & decenter sumi non potest, tunc fenestra, quæ necessariò supra Altare extruenda est, ab ima parte paulò accliuus foras prominens, opere testaceo, aut tabula solida marmorea, creauè strata, eiusmodi sit, ut aqua foras omninò defluat: intrò verò nè gutta quidem penetret.

Cautio

Cautio item sit, ut, si montoso, aliove loco, ubi ventorum vis maxima esse soleat, Ecclesiam exedificari contigerit, ita fenestras undique a Septentrione praesertim, Architecturae rationibus fiant, ut a nulla parte Ecclesiae detrimentum neque periculum sacris Ministerijs, neque incommodum fidelibus orantibus existat.

Fenestras, omnino altè, atque ita exstruantur, ut inde, qui foris stat, introspicere non possit. Vbi autem necessario, fenestra minus alta, quam praescribitur, aliquando exstruatur necesse esset, quod facile usu veniet in veteribus Ecclesijs resarciendis, ea muniatur vitreis valuis, quae nullo modo aperiri possint, nè introspectetur.

21 Fenestrae autem omnes, quales quales sint, clathris ferreis, ubi potest, muniantur; adiuncto etiam opere vitreo, & pellucido, neque vlla ex parte picto, nisi imagine tantum sancti, cuius nomine Ecclesia, capella, ve nuncupatur, ut lumen illustrius, ad illius Capellae, Ecclesiaeque usum excipiantur. Sint item extrinsecus filis greis, instar retis undiq; septè.

Quae operis vitrei, sepimentine exstructio ornatior esse potest, pro edificij modo. In Ecclesijs autem, quibus ob inopiam vitreo opere confici non possunt, sint opere saltem teleg instructae.

At è quocumque genere, operentur sint, eiusmodi tamen esse debent, ut aperiri, aut amoveri aliquando possint ad omnis vaporis, in Ecclesia, Capellae ambitu conclusi, exhalationes.

Fenestrae in Ecclesijs, praesertim Parochialibus clathratae existant, nisi praesertim exstructae ita sunt, ut sine clathris etiam ab omni violento, aut furtivo, aliove per eas ingressu tutae admodum sint; vitro etiam vel tela saltem muniantur.

4. De Eccles. fabrica.

22 Nulla in Ecclesia fenestra permittatur, è qua foris stans, Missam quis possit spectare.

Ibidem.

23 Iam verò est, ut de Ecclesia scala, & gradibus aliqua instructio fiat, cum ad illam, editiori loco exedificatam, ascendi necesse sit.

Inst. fab. lib. 1. c. 9. De Eccles. scala & gradib.

Si igitur loci situs, ubi Ecclesia exstruenda est, ita è planitie eminet, ut scala, quae pluribus gradibus constet, opus sit; tunc illa, pro Ecclesiae modo latè patens, è marmore, aut è solido saltem lapide, struatur, gradibus totidem, quot ad ascendendi usum, commoditatemque necessarij sunt. Qua in re videndum est, ut illi, & numero impares existant, & quinto, tertione quoque gradu planum fiat, quod pro ascensus ratione cubitis circiter tribus congruenter pateat.

Si verò praesertim ascensus altitudine ordines graduum plures statui oporteat, haec etiam ratio habenda est, ut illi quoque numero impares extent.

Gradus autem singuli altitudines sint unciarum octo, latitudine circiter cubitali, aut paulò ampliori, pro structurae genere.

24 Nunc verò, quoniam quae exposita sunt, omnia ferè ad exteriorem Ecclesiae

Ecclesiae

Ecclesie fabricam pertinent, sequitur, ut de interiori dicatur. Ac primo quidem loco de Capella, & Altari maiori.

Situs igitur huius Capelle in capite Ecclesie, loco eminentiori de cuius regione ianua primaria sit, deligi debet: eius pars posterior in orientem versus recta spectet, etiam si à tergo illius, domicilia populi sint.

Nec verò ad solstitiale, sed ad æquinoctialem orientem omnino vergat.

Si verò positio eiusmodi esse nullo modo potest, Episcopi iudicio, facilitateque ab eo impetrata, ad aliam partem illius ex ædificatio verti poterit: tuncque id saltem curetur, ut nè ad Septentrionem, sed ad Meridiem versus, si fieri potest, planè spectet.

Porro ad occidentem versus illa exstruenda erit, ubi pro ritu Ecclesie à Sacerdote, versa ad populum facie, Missæ sacramentum in Altari maiori fieri solet.

Capella hæc fornicata sit; musuo prætereà opere, aut alia illustri pietate, structuræque specie, pro Ecclesie, quæ ædificatur, ratione, ac dignitate, decorè ornata.

Eius pavementum exstruatur, Ecclesie solo altius pro situ loci, proque ratione item Ecclesie; quæ si Parochialis est, altius uncijs octo ad minimum, aut cubito vno ad summum; si Collegiata, vel Cathedralis, aut certe Parochialis insignis, hæc altitudo nè minor sit cubito, nec verò maior cubito itidem, & uncijs prætereà sexdecim. Vbi verò in Capella maiori locus subest, quæ Confessio dicitur, ad illius loci altitudinem, huius pavementi, Altaris exstruendi, ratio aptè, & decenter referatur.

Gradus ad Capelle maioris ascensum è marmore, lapideuè solido, aut è lateritio opere, ubi nulla copia lapidis marmorisue est, confecti sunt; ijque numero impares, unus scilicet, tres, aut quinque pluresuè pro altitudinis ratione.

Quorum singulorum graduum altitudo nè maior sit uncijs octo; latitudo autem, nè minor sexdecim; nec verò maior cubito.

Si pavementi Capelle altitudo paulò minor sit cubito; ad ascensum tres gradus ædificentur, pari altitudine.

Si verò ea altitudo cubitum aliquanto excedit, gradus quinque; si autem illa ob confessionis locum longè maior est, totidem fiant, at impares numero, quot ad ascendendi usum necessarij sunt: ijque singuli equalem itidem altitudinem habeant, pro ratione unciarum, quibus altum est eiusdem Capelle pavementum: sed numquam tamen maiorem illis octo uncijs.

4. De Eccles.
fabr.

25 In vnaquaque Ecclesia, in qua Missa celebratur, sacrarium vnum sit, in Capella maiori, aut propè Sacristiam, aut in ipsa Sacristia, si Ecclesia frequens est, opportuno loco exstructum.

In Parochiali verò, præter illud quod fontis baptismalis vsui est, alterum

altare etiam loco eiusmodi; nisi sibi pro reddituum tenuitate, proque exiguitate populi, illud vnum satis esse Episcopus censuerit.

26 Altare maius, Capellæ sue loco ita constitui potest, ut ab ipsius Altaris gradu infimo usque ad cancellos, quibus illa septa, sapienda est, spatium intersit cubitorum octo, atque ubi potest, Ecclesieque amplitudo pro decoratione postulat, etiam plurimum; ut id spatium commode, usque sit Clero frequenti, ad Missæ solemnis sacrum, diuinorumque officiorum celebritatem aliquando conuenient. Idque propterea, ubi opus sit, si à tergo Capellæ extrinsecus situs est, ubi illius spatium produci possit, usque adeo producat; ut tantum spatium Capellæ detur, quantum supra præmonstratum est; si hoc non potest, atque præ loci exiguitate, angustiaque illius Altaris Capellæ non tantum spatium in Ecclesijs Parochialibus Collegiatis habet; tunc ille inter Altaris inum gradum, & cancellos situs interiectus, spacio esse debet, cubitorum ad minimum quattuor; ut saltem in Missæ solemnis sacro pro ceremoniarum, quæ obuident sunt, ratione, spatium locus congruus detur, & Sacerdoti celebranti, & Diacono, & Subdiacono, alijsque Clericis in eo ministrantibus.

Cui angusta, breuique Capellæ, ut ab anteriori parte illud, saltem cubitorum quattuor, spatium, interuallum detur; ea, si opus sit, iniri potest ratio, ut illius planum, gradusque eiusmodi sint, reconcinnentur, qui à Capellæ ipsa exstantes, forisque aliquantulum decorè prominentes, octanguli, aut sexanguli formam præbeant.

Si autem extrà illius fines intercolumnia sunt, si quo id Ecclesie amplitudo postulat, illud ipsum spatium parari, capere poterit, eiusdem Capellæ pariete, usque ad prima illa intercolumnia producto.

Vbi denique præ angustæ situs, locique finibus exiguum, aut nullum fere spatium esse potest; id saltem omnino præstandum est, ut Altare pariete, qui ab illius tergo est, propius aduocatur; & à clathris, si illud quattuor cubitorum spatium habere nequit, distet saltem pro situs ratione, quam maximè potest; ita tamen, ut ab ipso etiam pariete procul sit, cubito vno, & dimidio.

27 Sit autem Altare maius à scabelli solo altitudine cubitorum duorum & vnciarum octo, & ad summum decem; longitudine cubitorum quinque ac plurimum, pro Ecclesie, Capellæque magnitudinis ratione; latitudine vero cubitorum duorum, & vnciarum duodecim, ac plurimum itè, pro longitudinis, & situs modo.

28 Præterea si à lateribus, & à fronte spatium satis datur, gradus tres adhibeantur, vnus scilicet, quem per se bradella facit, tamen alij duo, ipsa bradella inferiores: qui duo, è marmore, solidonè lapide fieri debent; aut si id non potest, è lateritio opere: latèque pareat vncijs ad minimum

Inst. Fab. lib. i.
c. 11. De Altari maiori.

Ibid. De gradibus. Alt. mai.

sexdecim; viginti verò, si potest, ac plus item, ubi decorè, pro spaci-
tione fieri possit.

Gradus verò tertius, qui ex ipsa bradella existit, è scilicet tabule
esse debet. Bradella autem à fronte Altaris cubitos duos, & à lateribus
etiam producta, uncias sexdecim latè pateat; ità ut à tribus partibus il-
lud complectatur.

Altitudo item singulorum graduum, sit uncis octo.

Vbi verò, pro Ecclesia, Altarisque Maioris amplitudine, gradus
plures esse, possunt, ibi quinque extrui poterunt latitudine, & altitudi-
ne mox præscripta.

Inst. Ibid. De
fitu imag. cru-
cifixi.

29 Sub ipso autem Capellæ maioris fornicato arcu, in omni Ecclesia,
presertim Parochiali, Crucis, & Christi Domini, in ea affixi imago, li-
gno, aliouè genere, piè, decorèque expressa, proponatur, aptèque collo-
cetur. Quo loco, si minis rectè pro humili arcus, fornicisue depressione,
collocari potest; parieti, qui tunc supra ipsum arcum est, extrinsecus in-
herens affigatur, sub recto laqueato: aut certè super ianua clatrati can-
celli Capellæ omninò ponatur.

4. De Eccles.
fabr.

Crucis, & Christi Domini, in ea affixi, imago ligno, aliouè genere,
piè, decorèque expressa, sub ipso Capellæ maioris fornicato arcu, in
omni Ecclesia, presertim Parochiali proponatur, aptèque collocetur.
Vbi autem præ depressiori, humilioriq; fornicis structura eo loco po-
ni decorè non potest, alia ratione in ipso Capellæ maioris ingressu, om-
ninò statuatur.

Inst. fab. lib. 1.
c. 12. De cho.

30 Chori præterea locus, à populi statione, ut vetus structura, &
discipline ratio ostendit, seclusus, cancellisque septus, cum ad Altare
maius esse debeat, siue ab anteriori parte, ut antiqui instituti est, illud
circundet; siue à posteriori sit, quia, vel Ecclesiæ situs, vel Altaris po-
silio, vel regionis consuetudo sic postulat, vsque adeò latè, longèque ubi
pro situs spacio potest, patere, etiam in hemicycli, vel in alterius for-
mæ, pro ratione Capellæ, Ecclesiæ enè modum, Architecti iudicio debet;
ut, & amplitudine, & ornatu item decenti, Ecclesiæ dignitati, Clerici
multitudini aptè respondeat.

4. de Capel.
& Alt.

31 Capellarum, & Altarium locus, nè in vlla quavis Ecclesia, quouis
nomine cuiquàm, absque Episcopi auctoritate detur.

Inst. fab. lib. 1.
c. 13. De Ca-
pel. & Altar.
minorib.

32 Hec breuiter de Altari, & Capella maiori, deque adiunctis diste-
sint. restat separatim alia instructio de Capellis, & Altaribus minori-
bus, præter ea, que suo loco demonstrata, maioribus, & minoribus Capel-
lis, Altaribus enè communiter conueniunt.

Primitim igitur cum Altaria plura ex edificari oportet, & Ecclesia
instar crucis extruatur, absconde constans, duo quasi brachia habet; tunc à
capite vnius, & alterius brachij locus aptè conueniens erit, ubi Altaria

duo adificentur; unum à dextro, alterum à sinistro; si modo spacium sit pro modo latitudinis, infra prescribitur.

33. Is locus, si Capella cum Altari ibi exstruenda est, latè patere debet cubitos ad minimum novem, & uncias octo. Si verò ad hemicycli formam parietis concavitas facienda est, cui Altare inhereat, eius loci latitudinem esse oportet cubitorum saltem sex, & unciarum sexdecim.

34. Quaecumque etiam Ecclesia, siue tribus naibus, siue vna tantum constat, extra suæ Capellæ maioris situm, ab utriusque lateris capite locum habet, sicut supra mox prescripsimus, ita patentem, ubi in vno, & altero item latere, pro modo, formaque prescripta, Capella, & Altare decore, apteque exedificari possit, aut ad hemicycli saltem speciem parietis concavitas fieri queat, cui Altare innixum hereat; cum in eiusmodi Ecclesia, præter illas duas, quæ à brachijs sunt, alia etiam Capella, cum Altaribus exstruenda sunt, in utriusque illius lateris capite exedificari poterunt; nisi illis, quæ in capitibus brachiorum sunt, vicinæ nimium sint, contra, ac infra prescriptum est.

35. Quarum Capellarum unaquaque siue in dextero, siue in sinistro latere, ita exstruatur, ut, ubi plures naues sunt, in medio navis sit, in cuius capite est.

36. Vbi verò ex una solum navis Ecclesia constat, in medio parietis spacio struatur, quod inter Capellam maiorem, & angulum Ecclesiæ interiectum est; ita tamen, ut hæc à maiori Capella saltem distet cubitis duobus: si modo ædificij ratio pro oneris, quod sustinet, gravitate, structuræque forma spacium maius non postulet.

Si verò ad hemicycli formam in parietis concavitate Altare collocandum est; id etiam in medio illo, vel navis, vel spacij, ut supra, interiecti fieri debet, sic tamen, ut Altari maiori non valde propè exstruatur, quo minus Sacerdos in uno celebrans, ab alio, qui Sacrum in altero facit, impediri, perturbariue queat.

Id igitur omne, quod de Capellis, Altaribusque in uno, & altero item latere, à capite Ecclesiæ exstruendis, mox prescriptum est, in Ecclesijs locum habere potest, ubi Capella maior exstructa, & Altare ibi situm, ita existit, ut intus sit spacio cubitorum saltem quattuor.

37. Quibus verò in Ecclesijs præ situs angustia Altare maius Capellam non habet; aut si habet, usque adeo illa exigua est, ut Altare in ea exstructum, foras in Ecclesiam versus promineat; indeque Altaria, quæ à lateribus sunt, facile prospiciantur: tunc ab ijs partibus, lateribusue, quæ ab illarum capite sunt, etiam si spacium pro ædificationis ratione supra prescriptum, aptè, ampleque interiectum esset, Altaria tamen fieri non debebunt; tum quia minus decenter exstarent; tum quia dum in uno Altari Sacerdos sacrum faceret, ob propinquitatem, alterum sacerdotem,

cerdotem, in alio celebrantem, impediret, aut inturbaret.

38 Vbi item Altaribus compluribus opus est, illorum ædificationi locus tertius propterea aptus erit, nempe Ecclesiæ latus utrumque, unum scilicet, quod ad meridiem; alterum, quod ad Septentriones uergit.

Quo in utroque latere, Capellæ cum Altaribus exstrui poterunt, quæ ab Ecclesiæ corpore exsistent, foris que promineant: sed in illis exstruendis eæ infra præscriptæ rationes seruari debebunt.

Vt Capellæ, æquæ inter se distantes, ex ædificentur; tamque lato spatio inter unam, & alteram interiecto, ut ab uniuscuiusque Capellæ utroque latere fenestræ exstrui possint; unde lumen aptè, apertèq; excipiantur.

Si uerò ita inter se distantes exstrui non possunt, coniunctæ tamen ita fiant, ut, semicirculi, aut semioctanguli forma prominenti spatium in extrema parte inter se præbeant, unde lux à lateribus recipiatur.

Vt in Ecclesiis, quæ nauibus pluribus constat, & conspectu inter columnas omnino rectè sint; nè ipsis columnis, pilis uè earum prospectus impediatur.

In Ecclesiis autem, quæ unam tantum nauim habeat, mediorum planè respiciant, quod inter unum & alterum arcum, lignum uè est, quo rectius opere fornicato, aut laqueato suffulcitur, sustinetur uè; aut si Capellæ latitudo superet latitudinem eiusmodi spacij, neque illud fieri queat; summmitate arcus Capellæ, ad perpendicularum tignum sustineatur.

39 Capellæ minores omnes, una, eademque latitudine, longitudine, & altitudine constant; ac demum omni ex parte, quo ad eius fieri potest, sibi inuicem conueniant. Quæ uerò tamen sunt in capite brachiorum Ecclesiæ, Crucis formam exhibentis, eæ pro ratione situs, ut cæteris alligantur ampliores, sic forma illustriori etiam esse poterunt; modo inter se illæ, una alteri, omni alia ex parte respondeant.

40 Nè subter suggestum, unde, uel Organo sonatur, uel Euangelium, Epistolæ uè pronuntiatur, aut concio habetur, unde uè canitur, ullo modo Capellæ minores, Altaria uè ex ædificentur.

Nè inter pilam structilem, columnam uè, aut arcum, tignum uè, quo rectum suffulcitur, in ingressu Ecclesiæ primo loco situm, & parietem, qui ab anteriore Ecclesiæ parte est, Capellæ ulla exstruatur; nisi illa tantum, quæ in Ecclesiis, ubi animarum cura geritur, Baptisterij collocandi causa, nomine uè suæ Altari ex ædificanda est.

Altaria, Capellæ uè à pariete, qui in frontispicio Ecclesiæ è regione Altaris maioris est, nullo modo ex ædificentur: neque item alio in loco, in quo Sacerdos celebrans terga uertat Capellæ maiori.

4. De Cap. & Altar.

Altaria omnia amoueantur, quæ subter suggestum, aut organum exstructa sunt; aut columnæ, pilæ uè hærentia; aut aduersa Altari maiori; aut Ecclesiæ ianuis nimis propinqua; aut aliàs quauis ratione incommoda, aut periculosa, Episcopi iudicio sunt.

Oblat.

Oblationes autem, & onera, emolumentaue, & iura Altarium, quæ amovebuntur, ad alia Altaria eiusdem Episcopi sententia transferantur.

Nec verò deinceps, in eiusmodi locis, vlla quavis causa, Altaria constitui Episcopus permittat: neque alio modo liceat.

41 Capellæ minoris latitudo patens esse poterit cubitis nouem, aut undecim, & amplius, prout est Ecclesiæ situs amplitudo, nec verò minor cubitis septem.

Instr. fabr. ut supra.

Longitudo autem ab ingressu, vsque ad parietem, cui Altare adheret, ducta, minor cubitis septē esse non debere videtur; ut & ministranti Clerico spaciū satis sit, & nē quicquā de Ecclesiæ parte, aut nauī, cancellis occupetur; neq; maior item, ut nē populus, qui in Missæ sacro præfens adest, Capellarum lateribus impediatur, quo minis ab omni serè Ecclesiæ parte Sacerdotem celebrantem conspiciat. Si verò tantum spaciū Capellis minoribus dari non potest, ferri poterit etiam longitudo minor, quinque videlicet cubitorum, & vnciarum octo. Quæ ratio cum locum planè non habeat in illis Capellis, quæ in capite Ecclesiæ à latere Capellæ maioris sunt, idè ille longitudine aliquantò maiores permitti poterunt, quàm aliæ.

42 Si præ litus angustia quibusdam in Ecclesijs Capellæ, quæ præfinito modo formaque foris omninò emineant, extrui non queunt, extrui poterunt saltem, ut maximè pro eiusdem situs ratione, foris exflare, prominereuè possint.

43 Sin autem loci situs is est, ut edificari non queant, quæ foris, ut præscriptum est, emineant, atque extent, ab Ecclesiæ vno, & altero item latere necessaria tantū Altaria fieri poterunt, extructis, parietis cōcauitate, hemicyclis, scaphisue, pro situs, lociq; ratione, foras decorè prominētibus.

44 Si verò ne ad hemicycli quidem formam extrui vllō modo possunt, tunc Altaria, parieti herentia, ob causam necessariam tantum fieri poterunt; aut erectis columnis duabus, aut alijs fulcimentis decentibus, intus ab Ecclesiæ pariete paululum exstantibus, vno à dextro, altero à sinistro latere. Quæ ambæ columnæ inter se à superiori parte opere fornicato, vel eiusmodi, coniuncta sint, aut hemicyclis, pictura saltem ad ornatus speciem decorè expressis.

45 Quæcumque denique Altaria, ob causas supra expositas, in locis extruuntur, extructaue sunt; ubi præ situs angustia, Capellæ magnitudine præfinita edificari non possunt; ità ut cancellos, clathraue à recto pariete exflare, forisque prominere necesse sit; ea singula in arctum sic redigi poterunt, ut cubitum vnum & vncias sexdecim non excedant; nec verò super ijs gradus vllus adhibeatur, ut, & illa, & cancelli, quàm minimè possunt, foris promineant.

46 Eorundem tamen Altarium cancelli à scabello, seu bradella, cubiti

unius, & unciarum saltem octo spacio interiecto figantur; ut id spaciū Clerico in *Misse* sacro ministranti, omnino detur.

47 Denique si Ecclesie amplitudo, latè patens, id fert, angustior fieri poterit, extractis ab utroque latere Capellis longitudine, & altitudine, ac forma supra præscripta: cum præ amplitudine, valde patenti, locus earum instructioni supra præfinitæ intus eiusmodi esse possit, ut Ecclesie altitudinis spaciū, inter illas interiectum, congruenter etiam pateat.

48 Capellarum minorum pavimentum altius, quàm Ecclesie solum, octo uncijs strui debet, amplius verò aliquando, ut infra permitti poterit.

Uniuscuiusque Capellæ minoris limen, ubi per facultates fieri potest, è marmore, lapideuè solido esse debet; ac sexdecim, & ad summum viginti uncijs latè pateat; tum eiusmodi sit, ut & ingressus gradum faciat, & ipsum capellæ solum æquet: isque vnus tantum gradus ad capellæ ascensum exstruatur.

49 At præter illum liminis gradum, duos alios inferiores, pro loci, situsuè ratione, & Capellæ amplitudine, ubi maior pluribus gradibus exstructa sit, fieri permissum erit: ijque si minus è marmore, at saltem è solido lapide, aut demum è lateribus fiant. Eorum latitudo eadem sit, quæ supra demonstrata est, de liminis gradu: de altitudine idem seruetur, quod dictum est de gradibus Capellæ maioris.

50 Vnaquaque Capella, sicut de maiori dictum est, fornicato opere exstruatur.

Instr. Ibid.

51 Altaria in fronte media uniuscuiusque Capellæ construuntur, non à lateribus.

52 Ea singula minora à scabelli, quàm bradellam vocant solo superficie in altitudinem erecta sint cubitis duobus, & uncijs octo.

Longè pateant cubitis quattuor, & dimidio: nec verò minus quattuor saltem cubitis.

Lata sint cubitis duobus.

4. De Capellis & Alt.

Altitudine sit à scabello ligneo, seu bradella Altaris, cubitis duobus, & uncijs octo: longitudine verò ad minimum cubitis quattuor, latitudine item cubitis duobus.

Instr. Ibid.

Scabellum, seu bradella Altaris, tabulis, asceribusuè ligneis conficitur, latitudineque sit cubitorum duorum: altitudine unciarum octo.

Longius præterea, quàm Altare, ita pateat, ut vnunquodque eius latus excedat uncijs sexdecim; neque verò plus cubito; rursusque ab utroque latere illud cingat; si modo præangustia Capellæ hæc latitudo lateralis non impediatur Clericum ministrantem: tunc enim non excedat; sed tantum adæquet Altare.

Scabel-

Scabellum verò ligneum habeat, quod à fronte Altaris cubitos sal-

4. Ibid.

53. De minoribus Capellis, & Altaribus, breui hac instructione explicata, sequuntur communia Capellarum, Altariumque maiorum & minorum, que in instructione seruanda sunt.

Instr. fabr. lib. c. 14. Communia Capellarum Altariumque maiorum, & minorum.

54. Altaria non ex opere ligneo, sed ex lapidibus, lateribusue extrui debent; atque ita undique obstrui, vt fenestella, foramenue, nulla ex parte in ipsis relinquatur, vbi quicquam asservari recondiue possit. Nec verò ideo prohibentur Altaria, que quattuor, pluribusue lapideis columellis, aut pilastratis angularibus suffulcuntur, qualia in Provincia Mediolanensis vsu cernuntur: quin etiam Altaria, quamuis muro obstructa, eiusmodi pilastratis ab angulis suffulciri congruum est, ne pars illa, Chrismate inuncta, si latericia sit, facile decrustata collabatur. Neque præterea sub ijs quicquam omninò reponatur.

Altare vnumquodque extruatur, aut si iam extructum est, ad rationes infra prescriptas, ex forma instructionibus constituta, ornetur, & accommodetur, ac reconcinetur.

4. De Capellis, & Alt.

Lapidem sit, vel saltem lateritium cum tabula lapidea, si consecrandum est.

Neque in eo fenestella, foramenue vlla ex parte sit; vbi quicquam asservari, aut recondi possit; nisi fortè reliquie sanctorum sint.

Si verò columellis suffultum erit; nè quicquam ite subtus ponatur.

55. Altaria singula, que non tota cum Sacerdote item celebrante opere fornicato, sed tecto laqueato, teguntur, aut fornice ita altè extructa, vt ea fornix commodè, sepiusque purgari non queat, integumento etiã, quod capocielo dicunt, operiantur.

Instr. fabr. Ibid.

Idque, vel ex marmore, solidonè lapide, aut etiam latericio opere, erectis columnis quattuor, si Altare maius est, si minus, lateralenè, duabus, aut alijs decentibus fulcimentis, intus ab Ecclesia pariete paululum distantibus, vno à dextro, altero à sinistro latere, que operimentum sustineant, opere fornicato, aliaue ratione confectum, vel ex tabulis scabellibus, aut è tela cerulea decenter picta fieri poterit. Quod è ligno, aut tela integumentum, cathenis ferreis è tecto, vel è pariete pendentibus, aut alia forma structura sustineatur.

Hoc autem operimentum cuiusmodi sit, undique ita latè patere debet, vt Altare ipsum, & Sacerdos ibi Missæ sacrum faciens, omninò contegatur; quò diligentius, & ille, & Altare à puluere, omnique labenti sorde defendatur.

Sit verò hoc integumentum vsque ad eò Altari proximum, vt ab eo aliquantisper pro decori ratione elatum, commodè tamen, & facillè purgari queat.

4. De Cap. & Alt.

Tegmen omninò habeat, vel fornicatum, vel saltem ex asseribus, aut è tela cœrulea, decenter picta, vel è serico, aut panno preciosiori confectum; vbi scilicet fornix non est, quę totum Altare, ac præterea Sacerdotem celebrantem tegat; aut si fornix est, ab Altari tamen ita distet, vt ea sepe purgari facile, & commodè queat.

Instr. fab. De fenest. vrceolorum.

56 Fenestella in pariete, qui à tergo Altaris est, à latere, vbi Epistola legitur, ornatè, politèq; fiat; eaq; ex marmore, solidè lapide, ubi potest, à solo altè exstruatur cubitis duobus.

Eius verò latitudo sit vncijs sexdecim, altitudo viginti quattuor, sitq; distincta marmoreo, lapideouè opere transuerso.

Pars inferior vsui sit ad proijciendam aquam abluionis manuum Sacerdotis, sacrum facientis. Ideoq; in medio foramen exiguum habeat, vnde illa debeat in cisternulam suffosam. Superior verò pars vsui citi, ad peluim cum vrceolis, dum Missa sacrum fit, reponendam.

Quoniam verò Altare maius aliquando longè distat à pariete posteriori, cui sepe adheret Chorus; idque propterea si loco constituto, fenestella ea collocari nequeat; tunc in pariete à latere Epistolæ, vel eius loco propè Altare construatur; vel etiam remotius, vbi aliquod è solido lapide, decore ornatu poni poterit, in quod ea aqua infundatur: ita tamen, vt nequo impedimentum, neque deformitatem afferat.

4. De Cap. & Altar.

Fenestella sit in pariete à parte Epistolæ constructa, & lapide transuersali distincta; ita vt pars superior vsui sit ad peluim cum vrceolis, dum Missæ Sacrificium fit, reponendam: inferior ad aquam abluionis manuum sacerdotis celebrantis proijciendam.

Instr. fab. Ibid. De clauo fer. ap. bir.

57 Clauus ferreus, quo birretum Sacerdotis celebrantis appendatur aliquo ornamento, præsertim ex auricalcho, affigatur ab eodem latere Epistolæ, propè eam fenestellam, aut etiam alio cognosci eiusmodi loco, non altius à pavimento cubitis duobus.

Ibid. De Tintinabulo.

58 Tintinabulum paruum unicuique Altari à parte, vnde Euangelium legitur, parieti laterali affixum habeat, appenso funiculo tam longo, quo Clericus minister, cum Corpus Domini eleuatur, vti possit, ad illud certis distinctis ictibus pulsandum. Vbi verò Altare sine Capella est, ita ab Altari distet, & à pariete, quantum potest, emineat; vt funiculo ducto Altare non impediatur, neque Sacerdos interturbetur.

Quod verò attinet ad maius Altare; commodius minister Clericus, tintinabulo gestatorio, è Sacristia allato; quàm appenso vteretur. nihilque propterea est, cur eo loci illud appendatur: præsertim in amplioribus Ecclesijs.

4. De Cap. & Alt.

Instr. fab. Ibid. De Clathrat. Cap. & Alt. Cancellis.

Adsit Tintinabulum appensum; vel certè, cum ibi faciendum est Missæ sacrificium, è Sacristia deferatur.

59 Ab anteriori vniscuiusque Capelle, etiam maioris, parte, vnde in greffus

gressus sit, clathra ferrea, cubitis tribus alta, in summo gradu Capellæ figantur: nec verò tamen aliquando altiora prohibentur; vbi præsertim hoc septo tutiora, & munitiora esse oportet. Eaque omnia, vbi per facultates potest, paruis pilis, aut vasculis, ad aliquam speciem decorè confectis, in parte, tum ima, tum media, tum summa exornari debent.

Si verò Capellæ, vt aliquanto maior sit, octanguli, sexanguliue formam exhibet; clathra itidem in eius summo gradu figantur, quæ ei formæ respondeant.

Ab ima verò parte, per altitudinem circiter cubiti, opere aliquo artificioso ferreo, illa inter se densè instructa sint, vt canibus ingressus nullus sit.

In clathrorum medio ianua, clathrali etiam opere, decenter constituitur, quæ valuis vtrinque, & pessulo, ac sera claudatur.

Vbi verò vis, & copia ferri, quò ad Capellarum instruendarum vsus clathra conflentur, haberi minis potest, si ibi lapides solidi marmoræ apparari queant, è marmore, alioquè solido lapide, columellæ opere, quod vocant, balustris, addita coronice, fieri poterunt, aliquanto clathris ferreis humiliores, quibus Capellarum pars anterior septa ornatur, atque instruitur.

Quibus autem in Ecclesijs, Capellis, Altaribusuè, præ tenuitate facultatum, nec clathra ferrea, neque marmoreas, lapideasue eiusmodi columellas, ad sepiendi, ornandique vsus comparari posse Episcopus iudicaret; in his id opere ligneo polito, ac tornatili præstari, eiusdem concessis poterit. Cancelli autem lignei depressiores itidem, ac humiliores, quam clathra ferrea aliquanto esse debent, in quorum summa parte ad ornatum coronix apponatur.

Vbi Capellæ Altarium minorum amplæ sunt, quæ aliquam populi multitudinem, dum Missæ sacrum fit, capiant, quamuis clathra in ingressu habeant, in earum tamen parte interiori, quæ propè Altare est, cancelli item lignei, saltem figi debent; quibus illud ità sepiatur, vt & præsentis populi frequentia, paululum à Sacerdote, sacrum faciente, seclusa, distat compellatur; & locus sit Clerico ministranti.

Sepiatur omninò Altare vnumquodque septo ferreo, vel lapideo, aut quibus locis ob inopiam, Episcopus id permittendum censuerit, ligneo: quod septum ab Altari, congruo spacio distet, ad instructionum præscriptum. Nec verò illud septum laicus ingrediatur.

60 Vnicuique scabello, etiam maioris Altaris, coronix lignea tribus digitis, nec verò amplius, alta adiungatur: qua à tribus item partibus illud cingatur; ità vt à parte anteriori pallij, & à lateribus, mantilium, tobalarumue extremitas, eiusdem coronicis opere, vsque occultetur, etiam vbi Altaris scabellum à fronte tantum extat.

Ad

4. De Cap. & Alt.

Inst. fab. Ibid. De Coronice lign. Alt.

Inft. fab. Ibid.
De Infr. tela
ri Alt.

61 Ad Altare etiam instrumentum adhibeatur, quod telarum dicitur, in quo pallium expansum parvulisque uncis affixum, ipsi Altari accommodetur; idque è quernis, nucisue afferibus sit, tum perpolitè confectum, tum etiam uncis quattuor latum, atque eiusmodi, quo Altaris mensa ab anteriori parte, rursusque ab utroque latere circumdetur.

Cuius telaris capita, summitatesue parieti affigantur, inmechanando, cui Altare inhareat.

Fulcimenta item, quibus telare ipsum sustentatur, ex ijs nucis, seu quernis afferibus duo sint, unum à dextro, alterum à sinistro Altaris cornu anteriori; & alterutrum uncis quattuor latitudine esse debet.

Vbi verò Altare à pariete remotius est, telare totum Altare undique cingat; adsintque duo alia fulcimenta in cornibus posterioribus Altaris, quibus ab ea parte sustineatur.

A parte etiam superiori, quæ Altaris mensam æquat, idem telare in ipsa superficie aliquot exiguas fossulas, tenuiter concavas habeat; ipsæque singulis fossulis; singuli tenues clavi uncinuli quibus pallij cordule munitiue annuli annectantur; & ita inserantur, atque infigantur, ut ipsius Altaris solum non superent. E quibus fossulis una omnino fieri debet, quæ in telari ad medium Altare sit; reliquæ autem hincinde binæ, ternæ, vel plures, pro amplitudine Altaris æquali intervallo esse possunt.

Inft. fab. Ibid.
De gradu ligneo à parte post Altaris.

62 Gradus in Altaris minoris superficie à parte posteriori unus tantum, isque ligneus adhiberi poterit; ea longitudine sit, quæ Altare æquet, latitudine unciarum octo; altitudine etiam totidem.

In Altari maiori nè fiant; nisi cum cubitis tantum duobus minimum à pariete posteriori illud distat; tuncque eiusmodi gradus unus, pluresue decenter adhiberi poterunt; ita tamen, ut circuitus Altaris sub ea structura non impediatur.

Inft. fab. Ibid.
De Mensa Altaris maioris

63 Altaris Maioris, in quacumque vel Cathedrali, vel Collegiata, vel Parochiali Ecclesia, tum etiam minoris, quod consecrandum sit, mensa marmorea, aut è solido lapide curari debet, & ubi potest, ita longè, lateque sicut Altare pateat.

Vbi apparari non potest, quæ sit tantæ latitudinis, non tamen latè minus patere debet cubito uno, & dimidio; longitudine verò ipsam Altare omnino adæquet; nisi, ubi pro loci, regionisue situ, nè eiusmodi quidem adhiberi possit, cui à fronte agglutinetur; à tergo, quæ parte deest, suppleri poterit camentario, lateritioque opere.

Inft. fab. Ibid.
De Mensa Altaris, & tela cerata.

64 Altaris consecrati mensa, etiam si eius pars è lateribus facta sit, tota tegatur cerata tela: quæ, telari præscripto inclusa, clavis configatur. Vide etiam Tit. de ornatu, & sacrorum locorum.

65 Vniuscuiusque Altaris, non consecrati, solum pavementum, mensa, ex tabulis scætilibus politè confecta, atque ad illud contegendum un-

que ampla, consternatur.

66 Huic mensæ Altare portatile aptè inseratur, atque ut inter utrumque mensæ cornu, in medio collocatum, ab ipsius fronte non longius distet spacio unciarum octo.

Cuius portatilis Altaris longitudo non ab uno ad alterum cornu; sed à fronte in posteriorem partem spectet. Si verò illud insertum sit, ut è mensæ superficie vix paululum aliquid extet, quo Sacerdotis celebrantis tactu dignosci possit.

Petra Sacrata ita mensæ Altaris inseratur, ut nullum offensionis Ca- 4. de Capel. & Alt.

67 In Altaris fronte, tergouè, sub ipsa mensa, fenestella, quattuordecim vel sexdecim uncijs ampla; aut in stipite, mensæ illius pro ratione consecrationis, qua, libro Pontificali præscripta, Episcopus uti maluerit, fossa instar sepulchri, eodem, quo fenestella, sed multò minor spacio extruenda est; ubi, cum illud consecratur, sacræ reliquæ reconduntur.

Ea verò fenestella ab ostio ocludi debet tabella marmorea, lapideaque, in qua sculpta sit Crucis imago: tum nomina, quæ constant, sacrarum reliquiarum, in Altari reconditarum, insculpentur.

Vbi verò non fenestella, sed fossa adhibebitur, inscriptio hæc aut ab aliquo Altaris latere, aut in mensa fiat, litteris incisis.

Fossa verò, quæ in mensa est, tabella item marmorea ita firmiter, & accuratè ocludatur, ut nihil omninò superemineat.

68 Lapis autem Altaris portatilis à parte superiori secturam, in planum ductam, quam Smussum dicunt, undique habeat. Quæ sectura latè pateat medio transuerso digito.

Lapis longè uncijs viginti, latè sexdecim pateat, præter capse dimensionem, cui insertus est.

Quæ quidem petra longitudine ne minor sit unciarum viginti: latitudine sexdecim. 4. De Cap. & Altar.

Capse eius è nucæa omninò tabula sit, crassitudine unciarum circiter duarum, aut plurium pro lapidis crassitudine. Inft. fab. Ibid.

Tabule verò illi, in omni latere intus à summa parte pro lapidis longitudine, & crassitudine concauatæ, ipse lapis inseratur; ita ut illa concauata tabula linea prominente, eiusdem lapidis sectura operiatur. In qua capse sacrarum reliquiarum reconditarum, quarum nomen constat, inscriptio planè fiat.

69 Cum verò Altare consecratum transferri contigerit, quod ut nè iterum consecrari opus sit, ea transferendi ratio adhiberi poterit, ut primo illud totum asseribus, tabulisque ligneis rectè, aptèq; conclusum, è loco ita amoveatur accuratè, ut stipes à solo Ecclésiæ conuulsus, nè minimum quidem ab Altaris mensa disiungatur; sed totus affixus ei inbareat, nè consecratio

secratio

secratio violetur.

70 Altaria autem, que angustiora, aut breuiora sunt, quam forma prescripta postulat, latiora, longioraue fieri poterunt, vel lapideis, vel lateritijs, vel ligneis additamentis decenter, apteque confectis, ab eorum lateribus, fronteue, prout vsus tulerit, appositis.

Si autem humiliora sunt prescripto modo, altiora fieri poterunt, mensa politè, atque adeo altè confecta, ut prescripta Altaris altitudini respondeant: in eaque mensa lapis consecratus includatur prescripta forma.

4. De Cap. & Alt.

71 Habeat vnunquodque Altare propria indumenta, ac ornamenta, & supellectilem omnem, decretis Prouincialibus, aut nostris etiam instructionibus prescriptam, tum ad eius cultum, & vsum, tum ad Missæ sacrificium in eo religiosè, decorèque peragendum.

6. Quæ ad Miss. per.

Curet Episcopus, vt in vnunquodque Altari, in quo Missa celebranda est, crux adsit.

72 Quæ autem, cuiusque formæ supellex vniciuique Altari tam dotata, quam indotato paranda sit, tam in Cathedralibus, & Collegiatis, quam Parochialibus, & alijs Ecclesijs, etiam simplicibus, videatur Titulo de supellectile Altaris minoris, &c.

4. Vt supra.

73 Nec verò quisquam, etiam Canonicus, aut alius maiori gradu, dignitateue in Ecclesia vlla præditus, excusetur, quo minus Altare suum, Capellamue, quam obtinet, instruat, ornentque, ac propriam illis indumentorum, & reliquam omnem supellectilem comparet ad idem prescriptum: etiam si in eadem Ecclesia sit Altare, in qua ipse Canonicatum, aut dignitatem obtinet: aut etiam eidem Canonici, vel dignitati, eiusue præbendæ, vnionis iure, vel alio quouis annexa sit Capella, vel Altare illud.

74 Ad Capellas, & Altaria construenda, vel ornanda, vel reconcinanda, vel alijs rebus, tum supellectili etiam opportuna, instruenda, ex prescripto instructionum nostrarum si redditus debiti ministerij, & aliarum rerum necessariatum impensam superabunt; Episcopus totum illud, quod superest, aut partem arbitratu suo transferat: nisi aut alijs sint, qui iure debeant hæc omnia præstare; aut alia Episcopi iudicio opportunior ratio videatur, vnde id fiat, quam ipse iniuri lubeat: atque vt id efficiatur, quod prescriptum est, omni iuris ratione eos, qui debent, compellat.

75 Si verò alia ratione id præstari, aut absolui, ac perfici posse Episcopus non viderit; subtrahat interea per aliquod tempus aliqua ex parte; vel etiam si opus erit, totum seruitium: redditum verò, vel pecuniam seruitio attributam impensæ applicet, quæ necessaria est ad illud seruitium, religiosè, decorèque explendum.

76 Episcopali cura diligenter cauendū est, vt, cum Altarium, onerū, inriumq;

iuriumque ad ea pertinentium, tum etiam titulorum, qui interdum plures vni solum Altari attribuuntur, memoriae consultum sit perpetuo. Ea enim quemadmodum saepe euenisse compertum est, & breui, & facile periret, non solum quia ob varias causas illa aliquando amouentur, transferuntur; verum quoniam ob accessiones, diminutionesque ijs aliquando factas, onera etiam eisdem adiuncta, nonnumquam commutantur, vt crebro item de ijs ipsis oneribus ab Episcopo interdum ob alias causas, etiam ex decreto Tridentino statuitur, decernitur. Quamobrem Episcopus librum, eumque cerum, ac perpetuum confici; illumque in Archiuo Episcopali, diligenter asseruari mandet. Quo in libro, anni spacio, Altarium omnium, quae in singulis vrbis, & diocesis Ecclesijs, iurisdictioni suae, aut visitationi, etiam si quouis modo illa alias exemptae sint, subiectis, collocata sunt tituli, & emolumenta item, iura, onera, si quae habent, sigillatim ordine, recteque describantur.

77 Altaria praeterea omnia, & singula notentur, non solum quae, vel ex hominum memoria, vel ex alijs monumentis, scriptisue ad illa ipsa, iam alias translata esse, cognosci aliquo modo potest; verum etiam, quae in posterum, quatis de causa eodem transferuntur, de scriptis patenter illorum titulis, iuribus, atque oneribus.

78 Tum etiam accurate suo loco notetur, si quid deinceps emolumentum, aut oneris ex legato, aliove nomine accesserit.

79 Rursus onerum commutationes, diminutionesue, si quae fient, nominatim describantur; ac denique quaecumque ex ijs ipsis, ob Missarum numerum, obque eleemosynarum tenuitatem, etiam ex decreto Tridentino ab Episcopis, alijsve decerni, statuique contigerit.

80 Tum praeterea certi illi dies, quibus ex Tridentino decreto, ob illam causam commemoratio pro mortuis facienda est, qui eo nomine pia legata reliquerunt.

81 Onera vero hoc libro notata, singula, in tabellam referantur, quae ex decreto Provinciali de Ecclesiarum oneribus, in vnus cuiusque Ecclesiae illa habentis, Sacristia affigi debet.

82 Hoc ipso libro Altaria etiam singula, quae ex concessa ab Episcopo facultate in posterum exstruentur, cum suis titulis, iuribus, emolumentis, atque oneribus accurate describantur; facultate etiam illa in eum ipsum librum relata. Ideoque qui ita exstruxerit, & Rector Ecclesiae Cancellario Episcopali, mensis spacio, aedificationem iam absolutam, denunciet.

De Lampadibus, Lampadariouè.